

УДК 372.881.111.22

ФОРМУВАННЯ РИТМІКО-ІНТОНАЦІЙНОГО СКЛАДНИКА В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ У ВИЩІ

Юлія Надольська, Євгенія Фесенко

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотація:**

У статті розглянуто питання, пов'язані з формуванням ритміко-інтонаційного складника в процесі вивчення німецької мови як другої іноземної у вищій. Визначено роль німецької інтонації, її функції та компоненти в комунікативному дискурсі. Проаналізовано роботу над ритмічною системою на прикладі поетичного твору, синтаксичної будови речення та інтернет-подкастів, використання яких на практичному занятті ефективно впливає на здатність студента, що вивчає німецьку мову, адаптуватися до індивідуальних особливостей її вимови.

Ключові слова:

інтонація; синтаксична будова речення; подкасти; комунікативні вправи; питальне речення; німецька мова.

Аннотация:

Надольская Юлия, Фесенко Евгения. Формирование ритмико-интонационной составляющей в процессе изучения немецкого языка как второго иностранного в вузе.

В статье рассмотрен вопрос относительно формирования ритмико-интонационной составляющей при изучении немецкого языка как второго иностранного в вузе. Определена особая роль немецкой интонации, ее функции и компоненты в коммуникативном дискурсе. Проанализирована работа над ритмической системой на примерах поэтического произведения, синтаксической структуры и интернет-подкастов, использование которых на практическом занятии эффективно влияет на способность адаптации студента, изучающего немецкий язык, к индивидуальным особенностям говорения.

Ключевые слова:

интонация; синтаксическая структура предложения; подкасты; коммуникативные упражнения; вопросительные предложения; немецкий язык.

Resume:

Nadolska Yuliia, Fesenko Yevheniia. The formation of rhythmic-intonational component in the course of studying German as the second foreign language at higher educational institutions.

The article is devoted to the questions of the formation of rhythmic-intonational component in the course of studying German as the second foreign language at higher educational institutions. The German intonation, its functions and components in communicative sentence are determined. Working on the rhythmical system using the example of poetic writings and syntax structures is analyzed. The effective methods of developing the intonational skills at a German lesson are offered. It is emphasized that wealth of information of communicative, synthetic, logical and modal meanings is given with the intonation.

Key words:

intonation; syntax structure of sentence; podcasts; communicative activities; interrogative sentence; German language.

Постановка проблеми. Стрімкі зміни, що відбуваються в українському суспільстві, осучаснення освітньої системи, інтенсивний розвиток міжнародних зв'язків та входження України в європейський простір висувають нові вимоги до викладання іноземних мов у вищій школі. Іноземна мова як навчальний процес має значні можливості для створення умов для культурного й особистісного розвитку студентів. Формування іншомовної компетенції передбачає адекватне використання фонетичних явищ для виконання комунікативних завдань. Досягти високого рівня фонетичної компетенції, не спілкуючись на занятті між собою або з носіями іноземної мови, доволі складно. Тому одним із завдань викладача є формування у студентів мовної та мовленнєвої компетентностей на заняттях з іноземної мови.

У навчанні іноземної мови особливе місце належить звуковій системі, яка відіграє значну роль у всіх сферах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо) і важливим складником якої є інтонація як засіб вираження смислових та емоційних значень висловлювання. Звичайно, це стосується і німецької мови як другої іноземної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування іншомовної фонетичної компетенції є об'єктом дослідження багатьох методистів-

практиків, зокрема таких, як О. Бігич, В. Гутник, С. Ніколаєва, Г. Рогова, Є. Пасов та ін. Незважаючи на певні досягнення в галузі методики, формування ритміко-інтонаційного складника в процесі вивчення німецької мови як другої іноземної у вищій майже не розглядалось.

Формулювання цілей статті. Успішність спілкування залежить від того, наскільки зрозуміло, виразно та інтонаційно точно співрозмовники відтворюють свою вимову. У навчанні іншомовного спілкування можливість розуміння пов'язана з адекватністю сприйняття фонетичної сторони мовлення, тому сьогодні вдосконалення навчання іншомовної мовленнєвої діяльності багато в чому визначається успішністю у формуванні вимовних, ритміко-інтонаційних навичок студента. Звідси й мета статті – визначити роль німецької інтонації, її функцій і компонентів у комунікативному дискурсі, проаналізувати ефективність виконання низки вправ, що сприяють підвищенню рівня інтонаційної моделі в німецьких реченнях.

Виклад основного матеріалу дослідження. За визначенням сучасних методистів-практиків (Т. Богомазова [1], Н. Бориско [2], С. Ніколаєва [4], О. Терешкова [6]) під інтонацією розуміють сукупність мелодики, ритму, темпу, інтенсивності, тембру та інших просодичних елементів мови.

Інтонація організовує мову фонетично, є засобом вираження різних синтаксичних значень і категорій, а також експресивного та емоційного забарвлення та модальності. Важливого значення в процесі як усного, так і писемного мовлення набувають функції інтонації, а саме – комунікативна, емоційна, конструктивна, видільна, а також модальності. Не менш важливим є і комплекс просодичних засобів: мелодії, фразового наголосу, логічного наголосу, ритму, темпу, тембру [3, с. 77]. При цьому деякі з них більше пов'язані з висловлюванням, завдяки певним функціям. Так, зокрема мелодика є найбільш важливим засобом характеристики комунікативного типу речення, а наголос виступає головною дією, відображаючи логічний зв'язок у стилістичній будові іноземної мови. Але найбільш важливою з усього комплексу засобів при розчленуванні речення є пауза. Зауважимо, що окремі компоненти інтонації функціонують у мові не ізольовано, а в тісному зв'язку між собою і мають свою специфіку.

У процесі навчання інтонації німецької мови (на базі англійської) студенти, особливо на початковому етапі вивчення мови, стикаються з таким явищем, як інтерференція, що поступово зменшується. Цьому сприяють: відпрацювання інтонації, постановка фразового наголосу, мелодика фрази, прослуховування аудіоматеріалів, а також набуття рецептивних ритміко-інтонаційних навичок або формування інтонаційного слуху під час аудіювання й набуття продуктивних ритміко-інтонаційних навичок під час говоріння та читання вголос [5, с. 96]. Завдання викладача на цьому етапі – переформувати артикуляційні та інтонаційні навички студентів так, щоб «поставити» правильну німецьку вимову й не зашкодити вже набутій вимові першої іноземної мови (англійської) [3, с. 76].

Важливо зазначити, що процес навчання інтонації повинен передбачати нероздільне формування обох груп навичок, оскільки покращення продукції інтонаційних моделей можна досягти за умови цілеспрямованого тренування в їх рецепції. На відміну від слуховимовних (артикуляційних) навичок, які є мовленнєво-моторними, інтонаційні навички – це мовленнєві навички: мовлення є ситуативним за своєю природою й наша інтонація завжди залежить від мовленнєвої ситуації: з ким ми розмовляємо, де ми перебуваємо, який комунікативний намір ми хочемо здійснити за допомогою інтонації. Насамперед це стосується таких компонентів інтонації, як логічний наголос і мелодія, які в певних мовленнєвих ситуаціях можуть змінювати висловлювання [2, с. 12].

Зміна мелодії також може змінити зміст висловлювання. Так, у німецькій мові дієслово в наказовому способі залежно від кінцевого тону може виражати наказ (спадний тон) або прохання (висхідний тон). Наприклад: *Setzen Sie sich / bitte!* / *Setzen / Sie sich bitte!*

Під час вивчення граматичної теми «Imperativ» викладач демонструє студентам нову інтонаційну модель та її комунікативне значення в різних ситуаціях мовлення. Так, щоб продемонструвати інтонаційну модель наказу та прохання, викладач віддає різні розпорядження студентам, використовуючи спочатку спадний тон (*Tanzt gut, / bitte!*, а потім – висхідний (*Martin, / sei so nett bitte!*). Паралельно він пояснює комунікативне значення (у першому прикладі – наказ, у другому – прохання). Після першої демонстрації обох моделей їх записують на дошці, вдаючись до мінімального графічного відтворення інтонаційної моделі. Наказове речення вимовляється з інтонацією закінченості й має висхідне положення тону, яке реалізується в розширеному діапазоні в межах чотирьох тональностей: *Kommt / ! Kommen / Sie! Wollen wir / gehen!*

Далі студентам пропонують невеличкі діалоги в звукозаписі (які важливо відтворити фрагментарно, а потім повністю правильною інтонацією), де трапляються нові інтонаційні моделі, що сприяють становленню гнучкості. Після цього безпосередньо відбувається перехід до автоматизації дій студентів з новими інтонаційними моделями для формування таких навичок, як автоматизованість і сталість.

Як і в процесі автоматизації дій з окремими звуками, рекомендовано використовувати вправи на рецепцію інтонаційної моделі та вправи на репродукцію інтонаційної моделі. Через мовленнєвий характер інтонаційних навичок під час навчання інтонації потрібно виконувати також умовно-комунікативні та комунікативні вправи.

Серед ефектних прийомів навчання інтонаційних навичок на практичному занятті з німецької мови можемо виділити такі:

- вправи на розвиток темпу мовлення студентів. Інтонація німецької фрази активна лише за відповідного темпу, який у студентів, що вивчають німецьку мову як другу іноземну, зазвичай, відрізняється;

- використання скоромовок, прислів'їв, приказок. При цьому важливо прагнути до того, щоб студенти вимовляли їх на одному диханні, без пауз і необґрунтованих зупинок, якими порушується інтонаційний малюнок фрази: *Barbara bringt braune Brötchen, braune Brötchen bringt Barbara; Rotte Rossen sind schöner und rötter als tote Hossen* [1, с. 58].

Навчання інтонаційних навичок позамовного середовища – справа надзвичайно складна. Істотним резервом поліпшення інтонаційних навичок є виконання вправ з виразного читання. Корисно проводити таку роботу на матеріалі текстів діалогічного характеру з такою послідовністю навчальних дій: виразне читання, фонетичне відпрацювання, інтонаційне відпрацювання, інсценоване відпрацювання, інсценування діалогу.

Наприклад, студентам пропонується прочитати інтонаційно правильно діалог та інсценувати його:

- Was ist das?
- Das ist ein Lehrbuch.
- Wie ist das Lehrbuch?
- Das Lehrbuch ist sehr interessant.

Ознайомлення студентів з основними ритміко-інтонаційними моделями німецької мови здійснюється в процесі оволодіння ними мовними зразками, які одночасно є і структурними типами речень.

Під час оволодіння інтонацією виникають труднощі членування речень на ритміко-інтонаційні групи і правильне їх звукове оформлення – злита промова на одному видиху, без пауз, з одним наголосом і одночасним підвищенням / зниженням тону, а також промова речення як єдиного цілого. Під час роботи над ритміко-інтонаційними моделями особливо яскраво виявляється єдність імітації та пояснення як способу подання нового матеріалу [1, с. 64].

Пояснення викладача, що носять характер практичних вказівок, можуть будуватися і дедуктивно, й індуктивно. У першому варіанті викладач чітко вимовляє ряд однотипних прикладів, пояснюючи особливості наголосу, мелодики тощо; у другому – він також вимовляє ряд однотипних прикладів, але змушує ще й студентів спробувати дійти до цього шляхом низки запитань. Індуктивний шлях більш ефективний (хоча й вимагає більше часу), особливо на початковому етапі вивчення німецької мови, бо забезпечує краще засвоєння почутих зразків і розвиває мовний слух студентів, привертаючи їхню увагу до тих елементів вимови, які в іншому разі могли б залишитися непоміченими, попри попереднє нагадування про них.

Наступний етап оволодіння ритмом передбачає роботу над німецьким текстом, оскільки саме в ньому реалізується ритмічна система, яка є не менш важливою для студентів під час вивчення німецької мови, особливо на початковому етапі. Як матеріал та ілюстрації можуть бути використані короткі поетичні тексти дитячих віршів: вони добре сприймаються

людьми різного віку, становлять вагому частину культури країни, мова якої вивчається, та є зручними для роботи над ритмом.

Наприклад, студентам пропонується прослухати вірш і прочитати його з правильною інтонацією.

Mein Vater heisst Hanz.
 Mein Opa heisst Franz.
 Meine Mutter heisst Renate.
 Meine Schwester heisst Beate.
 Meine Oma heisst Ottilie.
 Das ist meine Familie.
 Ich heisse Fritz.
 Und mein Hund heisst Spitz.

Ритм цього поетичного твору заснований на чергуванні ритмічних груп, рядків, чотиривіршів. На прикладі цього поетичного твору можна простежити чітку ритмічну структуру, що пронизує всі фонетичні рівні. Ось чому поетичний твір є благодатним матеріалом для вироблення навичок ритмічності німецької мови. Це сприяє легшому засвоєнню періодичності базової одиниці (ритмічної групи), а також періодичності більших одиниць.

У процесі роботи над інтонацією в німецькій мові важливе місце належить синтетичному методу, сутність якого полягає в синтезі та вживанні інтонаційних засобів на основі аналізу практичного мовного досвіду. Для наочності інтонаційних змін можна використовувати і графічний метод. Слова в реченні позначаються умовними символами, а напрям та інтенсивність тональних змін – прямими або дугоподібними стрілочками. Для такої роботи підходять фрази, які не розрізняються лінгвістичними засобами. Таким вимогам якнайкраще відповідають питальні й розповідні речення, що складаються з двох слів: «Die Mutter ist zu Hause» та «Ist die Mutter zu Hause?». Предметом аналізу стає зміна тону голосу в кінці речення: зниженням у першому прикладі й підвищенням – у другому. Зауважимо, що питальне речення без питального слова передбачає отримання стверджувальної або заперечної відповіді про певний факт. Воно характеризується питальною (висхідною) інтонацією і зворотним порядком слів у реченні: на першому місці стоїть змінювана частина присудка, на другому – підмет; далі йдуть другорядні члени, а незмінювана частина присудка, якщо вона є, стоїть наприкінці речення:

Fährt Ihr Freund heute nach Odessa?
 Haben Sie diese Zeitschrift in der Bibliothek?

Деякі питальні речення без питального слова посідають проміжне місце між розповідним і питальним реченням. У них порядок слів такий, як у розповідному реченні. На питальний характер вказує лише питальна інтонація. На такі питання має бути ствердна відповідь, тому їх ще

називають питаннями впевненості (Vergewisserungsfragen):

Sie fahren nach Deutschland? — Freilich...

Питальні речення з питальним словом вказують на особу, предмет або обставину. Для цих речень характерна інтонація закінченості. На першому місці в них стоїть питальне слово, на другому – змінювана частина присудка, на третьому – група підмета, потім другорядні члени речення, а незмінювана частина присудка, якщо вона є, стоїть наприкінці речення:

Wo arbeitet jetzt dein Vater?

Wohin sind Ihre Freunde in Urlaub gefahren?

Зауважимо, що під час навчання студентів німецької мови як другої іноземної на мовлення впливає англійська інтонація, а в німецькому інтонуванні немає великих інтервалів між складами з сильним наголосом і ненаголошеним складом з іншою ритмічною структурою.

Для засвоєння низхідних і висхідних тонів можна запропонувати студентам гру «Питання-відповідь». Викладач пропонує студентам картки, на яких записані речення, що складаються з двох слів. У кінці речення немає розділового знака. Студентам необхідно самостійно дійти думки, що це буде: питання або відповідь. Речення необхідно вимовити вголос з відповідною інтонацією, супроводжуючи її потрібним жестом (висхідний тон – рух руки вгору, спадний тон – рух руки вниз). Після того, як вид речення буде аргументований і переплетений інтонацією, можна поставити потрібний розділовий знак:

Der Vater ist gekommen. Ist der Vater gekommen?

Was ist das? Das ist ein Schlafzimmer.

Під час вивчення інтонації значну роль відіграють речення німецької мови. Речення – це синтаксична одиниця, що виражає певну думку, має інтонаційну завершеність і є одиницею спілкування. Інтонація кожного окремого речення практично неповторна, і її завдання полягає в тому, щоб показати те спільне, що криється в різноманітті інтонаційних схем, і звести це до певного числа інтонаційних типів [4, с. 32]. Зауважимо, що під час вивчення інтонації німецької мови як другої іноземної бажано звернути увагу на інтонаційні типи, їх модифікації та комбінування. Для правильного інтонування речення необхідно:

– визначити комунікативний тип речення (розповідне, питальне, спонукальне);

– виходячи з загального змісту речення, визначити можливе синтагматичне членування;

– у кожній синтагмі знайти найбільш важливе за змістом слово, що характеризується синтагматичним (або логічним) наголосом;

– визначити мелодійну схему синтагми, виходячи з її місця в реченні (кінцева – некінцева), її характеру (більша або менша смислова самостійність) та її структури (кількість у ній наголошених і ненаголошених складів) [1, с. 75].

Підкреслимо, що аудіювання в процесі вивчення німецької мови відіграє одну з провідних ролей у сфері мовленнєвої діяльності. Ритміко-інтонаційний складник у студентів, які вивчають німецьку мову, формується шляхом прослуховування аутентичних аудіо-матеріалів у мережі інтернет-подкастів, які, своєю чергою, поживляють та урізноманітнюють навчальний процес. На заняттях з німецької мови студентам пропонується попрацювати з навчальним подкастом «Easy German», який розташований на Youtub-каналі та містить інтерв'ю з людьми, а також добірки відео з основними фразами та висловами. Носій мови розповідає про певні події, граматичне або лексичне явище, розглядаючи його в різних контекстах, отримує питання та дає на них відповіді, при чому звертає увагу на інтонацію вимови. Середня тривалість подкасту – 5-10 хв. Тематика подкасту сучасна та актуальна; на сайті також доступний текст відеофайлу для самоперевірки. Наприклад, для тренування інтонації в питальному реченні та відповіді на запитання студентам пропонується переглянути відеоподкаст «Wie heißen Sie?», у якому відпрацьовується граматична структура речення та чітко і правильно сформовано ритміко-інтонаційний складник носіїв мови. Після прослуховування, розбору та перекладу завдання студентам пропонується відтворити діалог, зімітувавши тембр, інтонацію та швидкість мовлення.

До завдань, спрямованих на підтримку інтонаційних навичок на належному рівні, висуваються високі вимоги, так само як і до мови викладача загалом, і до її інтонаційного рівня зокрема. Мова викладача в цьому розумінні повинна бути зразковою, показовою та інтонаційно правильною. Інтонація стає мовним установчим аспектом впливу викладача на студента. Правильно інтонуючи своє мовлення, викладач виконує психологічні завдання, а саме: активізує увагу студента, орієнтуючи його на сприйняття думки і спонукаючи до почутого [6]. Це має важливе значення для вивчення німецької мови, оскільки смисловий бік мовлення стає більш прозорим саме через те, як фраза була вимовлена та які акустичні властивості вона має. Зі свого боку, це сприяє більш повному розумінню та розкриттю її мовного значення, а отже, полегшує слухання. Зауважимо, що інтонація допомагає зрозуміти

значення всієї фрази навіть за браком у студентів певних знань з лексики, тобто виступає ще й міжмовною підказкою.

Висновки. Застосування системи вправ і завдань, спрямованих на подолання труднощів з освоєння інтонації в синтаксичній системі, які виникають у студентів на початковому етапі вивчення німецької мови як другої іноземної, стає допоміжною базою для формування мовної,

комунікативної та соціокультурної компетенції тих, хто навчається. Отже, за допомогою інтонації передається великий обсяг інформації комунікативного, синтетичного, логічного та модального значення. Крім цього, ми отримуємо інформацію про співрозмовника: особливості його мови, його настрою в тій чи тій ситуації тощо.

Список використаних джерел

1. Богомазова Т. С. Deutsche Aussprache, leicht gemacht. Німецьке произношення – легке і доступне. Москва: Лист Нью, 2004. 160 с.
2. Бориско Н. Ф. Методика формування іншомовної фонетичної компетенції. *Іноземні мови*. 2011. № 3. С. 3–14.
3. Надольська Ю. А. Формування фонетичної компетенції студентів у процесі вивчення німецької мови як другої іноземної у ВНЗ. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін*. 2013. Вип. 2. С. 75–78.
4. Ніколасва С. Ю. Типова програма навчальної дисципліни «Методика навчання іноземних мов і культур у загальноосвітніх навчальних закладах». Київ: Вид. центр КНЛУ, 2011. 52 с.
5. Пономарьова Л. Ф. К вопросу о формировании фонетических навыков немецкого языка как второго иностранного на базе английского. *Англистика та американістика*. 2016. Вип. 13. С. 95–100.
6. Терешкова О. Н. Интонация как речевой установочный аспект воздействия на развитие языковой компетенции. URL: http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Philologia/28741.doc.htm (дата звернення 05. 02. 2019).
7. Easy German. Wie heißen Sie. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KTmnhwQA7xY> (дата звернення 15. 05. 2019).

Рецензент: д-р пед. наук, професор Максимов О.С.

Відомості про авторів:

Надольська Юлія Анатоліївна
yuliya.nadolskay@ukr.net
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

Фесенко Євгенія Вікторівна
evgeniya.fesenko@yahoo.com
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: 10.33842/22195203/2019/23/123/127

Матеріал надійшов до редакції 28. 05. 2019 р.
Прийнято до друку 21. 06. 2019 р.

References

1. Bogomazova, T.S. (2004). *Deutsche Aussprache, leicht gemacht. German pronunciation – easy and comprehensible*. Moscow: List Niu. [in Russian]
2. Borisko, N.F. (2011). Методика формування іншомовної фонетичної компетенції. *Inozemni movy*, 3, 3–14. [in Ukrainian]
3. Nadolska, Y.A. (2013). Formation of phonetic competence of students in the process of studying German as the second foreign language in the university. *Teoriya ta metodyka navchannya suspilnykh dystsyplyn*, 2, 75–78. [in Ukrainian]
4. Nikolayeva, S.Y. (2011). *Typical program of the discipline "Methods of teaching foreign languages and cultures in secondary schools"*. Kyiv: Vyd. tsentr KNLU. [in Ukrainian]
5. Ponomaryova, L. F. (2016). On the formation of phonetic skills of German as the second foreign language based on English. *Anglistyka ta amerykanistyka*, 13, 95–100. [in Ukrainian]
6. Tereshkova, O.N. Intonation as a speech setting aspect of influencing the development of linguistic competence. URL: http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Philologia/28741.doc.htm [in Russian]
7. Easy German. Wie heißen Sie. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KTmnhwQA7xY> [in German]

Information about the authors:

Nadolska Yuliia Anatoliivna
yuliya.nadolskay@ukr.net
Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

Fesenko Yevheniia Viktorivna
evgeniya.fesenko@yahoo.com
Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi: 10.33842/22195203/2019/23/123/127

Received at the editorial office 28. 05. 2019.
Accepted for publishing 21. 06. 2019.